De Filago vulgaris-groep in Nederland

door

F. ADEMA
(Rijksherbarium, Leiden)

Bij het gereedmaken van het verspreidingskaartje van *Filago pyramidata* L. voor de Atlas van de Nederlandse Flora (MENNEMA, 1976) bleek, dat zich onder deze naam in de collectie van het Rijksherbarium twee verschillende soorten bevonden. Determinatie met WAGENITZ (1965a en b) leverde als resultaat op, dat naast enkele exemplaren van *F. pyramidata* s.s. het merendeel van het materiaal moest heten *Filago lutescens* Jord. VAN DEN BOSCH (1855) onderscheidde deze soort reeds naast *F. spathulata* (=*F. pyramidata*) en *F. germanica* (=*F. vulgaris*). Door latere (Nederlandse) auteurs werd *F. lutescens* echter ten onrechte als een variëteit van *F. vulgaris* Lamk. beschouwd, terwijl merkwaardigerwijs het meeste materiaal bij *F. pyramidata* werd ondergebracht.

Filago lutescens, *F. pyramidata* en *F. vulgaris* zijn nauw aan elkaar verwant, maar verschillen onderling toch voldoende om als aparte soorten te kunnen worden beschouwd. De verschilkenmerken zijn vooral te vinden in de kleur van de beharing, de vorm van de bladen, het aantal bladen onder de kluwens van hoofdjes, dat langer is dan deze kluwens, de kleur van het bovenste deel van de omwindselbladen en ten slotte in het aantal vrouwelijke en tweeslachtige bloemen in het centrale deel van het hoofdje. In nevenstaande tabel worden de verschillen in de genoemde kenmerken samengevat.

F. lutescens kan op de volgende manier in de sleutel tot *Filago* in HEUKELS-VAN OOSTSTROOM (1975, p. 611) worden ingepast:

1. Omwindselbladen stekelpuntig toegespitst, in de vruchttijd rechtopstaand. Hoofdjes in kluwens van 10–30. 2
   Omwindselbladen stomp, in de vruchttijd stervormig uitgespreid. Hoofdjes in kluwens van 2–7. 4
2. Takken meestal afstaand. Bladen langwerpig-spatelvormig, de grootste breedte boven het midden, naar de voet versmald. Hoofdjes in kluwens van 10–15(–20). Omwindsel scherp vijfkantig; omwindselbladen met gebogen top. 3
   Takken rechtop of weinig afstaand. Bladen lancet- tot lijn-lancetvormig, de grootste breedte onder het midden, naar de voet niet versmald. Hoofdjes in

Kenmerken	*F. pyramidata*	*F. lutescens*	*F. vulgaris*
Kleur beharing	wit	geelachtig	wit
Bladvorm	langwerpig-spatelvormig	langwerpig-spatelvormig	lancet- tot lijn-lancetvormig
Aantal bladen onder de kluwens, die langer zijn dan deze	2–4	0–2 (–3)	0
Stekelpunt van de omwindselbladen	naar buiten gebogen	naar buiten gebogen	rechtopstaand
Kleur omwindselbladen	strokleurig	top en stekelpunten eerst paars, later bruin	iets onder de top met een halvemaanvormige rode vlek; stekelpunten strokleurig
Aantal ♀ bloemen in het centrale deel van de hoofdjes	(0–) 4–7 (–8)	(6–) 8–20 (–23)	(15–) 20–30
Aantal 2-slachtige bloemen in het centrale deel van de hoofdjes	4–6 (–7)	(2–) 3–5 (–6)	(1–) 2–3 (–4)

kluwens van 15–30. Omwindsel zwak vijfkantig; omwindselbladen met rechte top, iets onder de top met een halvemaanvormige, rode vlek. Plant wit wollig viltig, zelden bijna kaal. ⊙. 0,10–0,40. Juli–sept. Langs wegen, op zandig bouwland en droge graslanden. Zeer zeld., thans alleen bij Schoorl (F. germanica L., non Huds.).
Duits viltkruid. *F. vulgaris* Lamk.

3. Plant geelachtig wollig viltig. 0–2(–3) bladen onder de kluwens van hoofdjes langer dan deze. Bovenste deel van de omwindselbladen en de stekelpunten aanvankelijk paars, later bruin. Het centrale deel van de hoofdjes met (6–)8–20(–23) vrouwelijke en (2–)3–5(–6) tweeslachtige bloemen. ⊙. 0,10–0,30. Juli–sept. Langs akkers en aan wegranden. Zeer zeld., thans wel verdwenen. (F. spathulata C. Presl, p.p.).
Geel viltkruid. *F. lutescens* Jord.

Plant wit wollig viltig. 2–4 bladen onder de kluwens van hoofdjes langer dan deze. Bovenste deel van de omwindselbladen en de stekelpunten strokleurig. Het centrale deel van de hoofdjes met (0–)4–7(–8) vrouwelijke en 4–6(–7) tweeslachtige bloemen. ⊙. 0,10–0,30. Juli-sept. Langs akkers en wegranden. Zeer zeld., thans wel verdwenen; ook adv. (F. spathulata C. Presl, p.p.).
Spatelviltkruid. *F. pyramidata* L.

4. enz.

Opmerkingen:
a. Het materiaal van de in HEUKELS-VAN OOSTSTROOM (1975, p. 612) vermelde bastaard *F. arvensis* × *F. vulgaris* blijkt tot *F. vulgaris* te behoren.
b. Fig. 722 in deze flora blijkt niet *F. vulgaris*, doch *F. lutescens* voor te stellen.

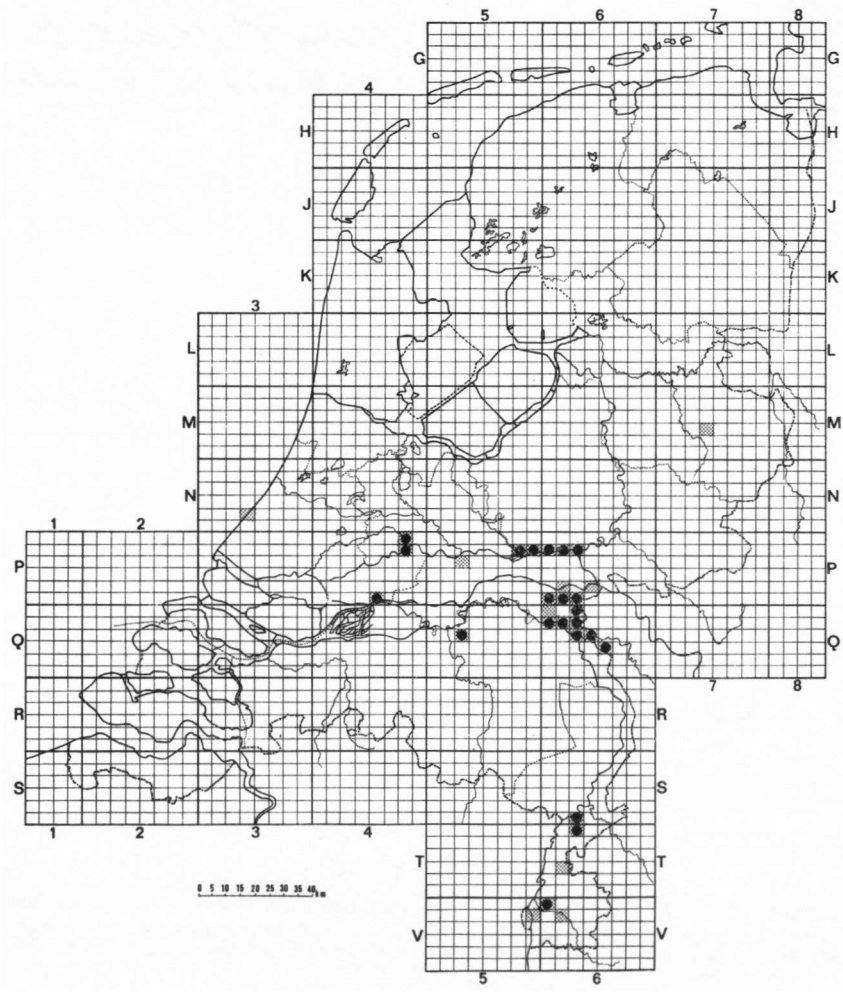

Fig. 1. Verspreidingskaart van *Filago lutescens* Jord. ● = vondst van vóór 1950.

In navolging van QUENÉ-BOTERENBROOD & MENNEMA (1973) zijn in de verspreidingskaartjes van *F. lutescens* en *F. pyramidata* de uurhokken gestippeld, waarvan oude gegevens bekend zijn van *F. pyramidata*. Indien deze gegevens berusten op herbariummateriaal, dan is dit bovendien met een zwart bolletje (van vóór 1950) of een zwart blokje (sinds 1950) aangegeven. Waar blokjes en bolletjes ontbreken zijn de gegevens afkomstig uit het IVON-archief en/of de literatuur en duidt het gestippelde uurhok aan, dat aldaar òf *F. lutescens* òf *F. pyramidata* werd aangetroffen.

De thans wel in Nederland verdwenen *F. lutescens* werd overwegend gevonden in het Fluviatiele district (*fig. 1*). De meeste vondsten waren bekend uit de omgeving van

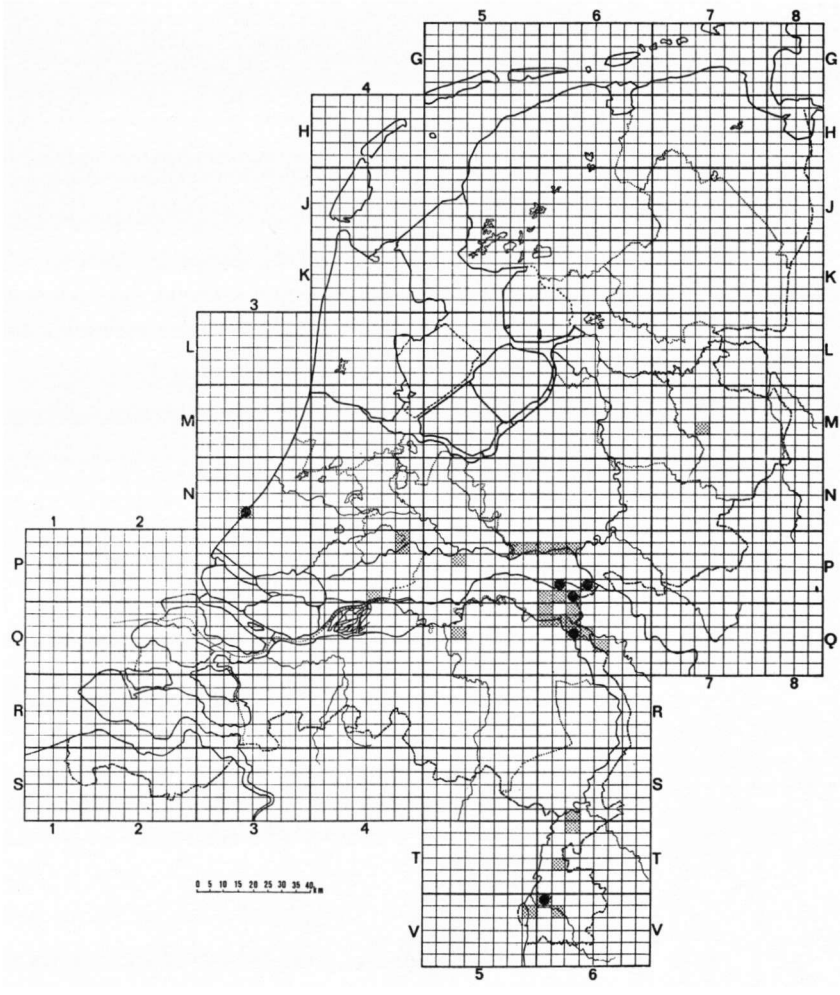

Fig. 2. Verspreidingskaart van *Filago pyramidata* L. ● = vondst van vóór 1950.

Arnhem en vooral van Nijmegen, alwaar hij ook duidelijk in het Subcentreurope district voorkwam. Vóór 1950 is de soort met zekerheid in 22 uurhokken aangetroffen; gegevens omtrent de oorzaak van zijn verdwijning zijn niet bekend.

De eveneens thans wel verdwenen *F. pyramidata* werd in Nederland ook in het Fluviatiele en het Subcentreurope district gevonden (*fig. 2*). De meeste vondsten werden gedaan in de omgeving van Nijmegen. Vóór 1950 is de soort met zekerheid van slechts 6 uurhokken bekend. Ook van *F. pyramidata*, die éénmaal te Amsterdam (1965) adventief is gevonden, zijn geen gegevens voorhanden omtrent de oorzaak van zijn verdwijning uit onze flora.

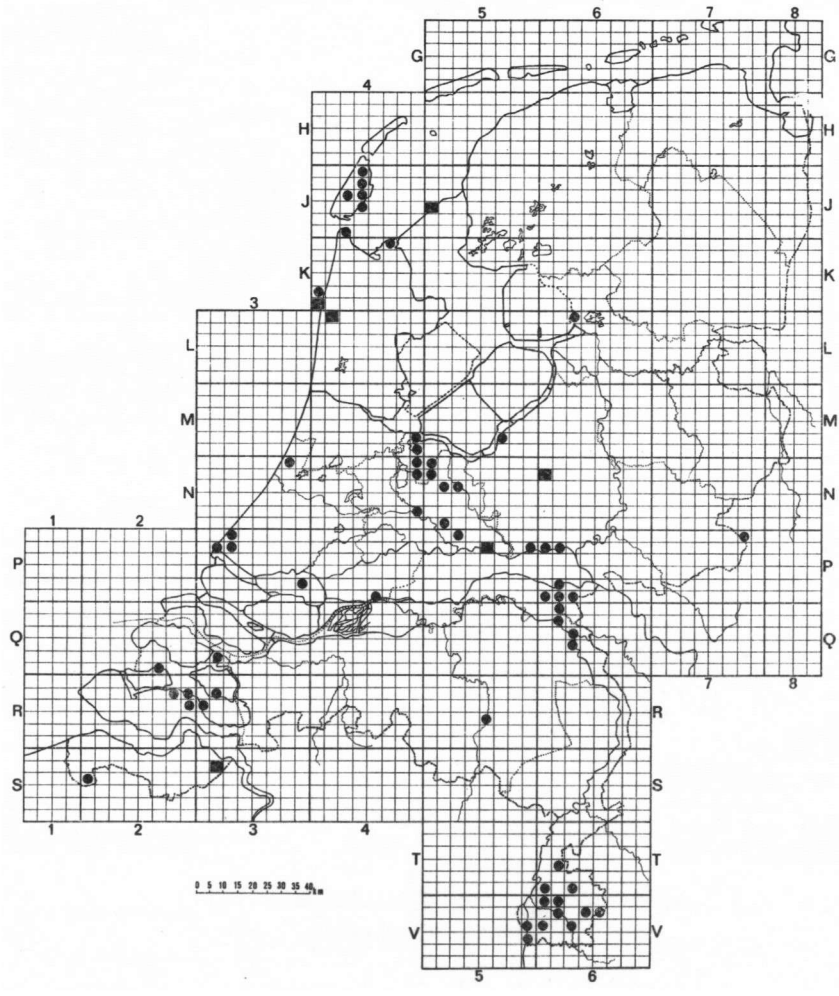

Fig. 3. Verspreidingskaart van *Filago vulgaris* Lamk. ● = vondst van vóór 1950; ■ = vondst sinds 1950.

F. vulgaris is in Nederland aangetroffen in het Gelderse, Fluviatiele, Subcenteurope, Duin-, Wadden-, Krijt- en Lössdistrict (*fig. 3*). Voor 1950 is de soort bekend van 60, sinds 1950 van 6 uurhokken. Recent komt *F. vulgaris* nog slechts in één uurhok bij Schoorl voor.

Literatuur

BOSCH, R. VAN DEN, 1855. In Ned. Kruidk. Arch. I, 3, p. 443–445.

HEUKELS-VAN OOSTSTROOM, 1975. Flora van Nederland, 18e druk. Groningen.

MENNEMA, J., 1976. Atlas van de Nederlandse Flora (in voorber.).

QUENÉ-BOTERENBROOD, A. J. & J. MENNEMA, 1973. Zeldzame Nederlandse plantesoorten in Zuid-Holland. 's-Gravenhage.

WAGENITZ, G., 1965a. Filago, in G. Hegi, Illustrierte Flora von Mittel-Europa, ed. 2, 6 (3), p. 110–124.

——, 1965b. Zur Systematik und Nomenklatur einiger Arten von Filago L. emend. Gaertn. subgen. Filago („Filago germanica-Gruppe"). Willdenowia 4, p. 37–59.

Summary

Filago lutescens Jord., a long neglected species in the flora of the Netherlands and now most likely extinct, was recognized among material of *F. pyramidata* L. Differences between *F. lutescens* and its close allies *F. pyramidata* and *F. vulgaris* Lamk. are tabulated and an account of their distribution in the Netherlands is given.